

JOZEF CÍGER
HRONSKÝ

JOZEF
MAK

Bratislava 1966

tatran

Zelený svit ovijal svoje vlákna okolo drevených zrubov a šindľových striech. Oblôčik matere Jozefa Maka vydychoval ustáté, zomdlené, žlté svetlo a chladná hmla sa čudovala, tichšie si líhala na zem pod týmto oblokom. Vetra a ľudí nebolo, o tomto čase neštekali ani psi. Ani robotov nebudí bieda tak zavčasu, nie vtedy, keď sa začne spretrhávať noc. Ozrutné vrchy okolo chalúp zdali sa ozrutnejšími, v čiernej, jednofarebnej ploche viseli nad dedinou, zblízka sa skláňali, azda celkom na vrcholce smrečkov, čo tu i tam vyrastali zo dvorov, úzkych záhrad. Tenké, štíhle smrečky, splašené, neisté sfa nezvaní hostia na chudobnej hostine.

Iba hviezdy sa výrazne chveli nad vlhkým štítom strechy, hoci mali len také svetlo ako oblôčik na chalupe vdovy po Jánovi Makovi.

A keď nad Hudákovom rozknísal sa ospalý vietor a pobral sa ponad dolinu k východu, vtedy zaboľelo materino lono naposledy a narodil sa Jozef Mak.

Jozef Mak, obyčajný človek, milión, ktorého nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.

Jozef Mak: milión. Čo sa spomína len ako ľudstvo, a nikdy nie ako človek.

A ženy okolo matere boli ospalé, ani toľko nepovedali, či je príslé dieťa hodné alebo slabé, hoci sa toľko i v najhorších prípadoch povie. No i ľudskí ľudia sú zavše ľudskí, a že im Makova mater v tú chvíľu neodpúšťala, bolo preto, lebo nevedela, že je chvíľa veľkej borby, keď je nie noc, ani ráno, iba čas najtuhšieho a najsladšieho spánku, keď omdlieva i sila, i dobrota, i hriech, i rozkoš.

Neodpúšťala, lebo ani boľavé lono neodplašilo hrôzu z hrude, oba ťažké prsníky zavalili sa priam na srdce, a mater sa bála otvoriť ústa na otázku, či je nový život životom, alebo nesúca príťaž, o akej aj materi škoda rozprávať. Plakali jej kútiky úst, oči viseli na hrade, kde nebolý muž tvrdo zarúbal sekerou:

ZBOŽei POMOCI viBUDOVAL DOM TenTO MAK
JANO rokU pANE 18 62 AVKUSTA 3 ho

A ona teraz v tomto dome porodila chlapca, čo nemohol byť ani Jano, nemal byť ani Mak. Nuž pozrela na ospalé ženy, nechala ich driemať, iba toľko, koľko si vynútilo lono a prsníky. Ani nepozrela na ospalé ženy, nechala ich driemať, iba synovi pošepla vedľa seba, synovi bezmennému a bezvládnemu, že lampu treba zahasíť, lebo vonku rozmohol sa svit.

Vtedy sa vytiahol spod šopy veľký, uzímený chlapec, zastal si na podstení, skrížil si ruky na prsiach, dľaňami prikrýl si plecia. Pomyslel si:

— Mater už v chyži nestonie, ticho je, iste už porodila... Budeme mať hanbu, mater i ja. Ako len porodila?... Koho by som sa spýtal?

Toto bol syn Jána Maka, a preto mohol byť i Jánom i Makom. Teraz ťažká zodpovednosť zvalila sa na neho zo strechy, preto sa schúlil pod samú stenu, položil si tvár na kolená a niečoho sa bál, až pokým nezačal driemať znova.

2

Rosa nepadala a neprikrýla Jána Maka, ale zo zelenej riedkej hmly vynorila sa biela postava, čo v prachu nezanechávala stopy, nemala váhy, mohla vojsť do hociaktorého dvorca a nemuseli sa otvárať ani vrátka, lebo postava nemala ani tela, iba ruky krvavé, prebodnuté dlane a oči rozumné a dobrotnivé. Prst milostivý a ľahučký, čo nepocítil na hlave ani spiaci Ján Mak, syn a brat od úsvitu, ibaže vtedy počul vánok vetra a rozumel mu v spánku.

— Spiš? Spi. Ale nikdy sa nikoho neopýtaš, ako matky rodia.

Jano Mak spal a hosť vošiel do domu cez pritvorené dvere. Už odo dverí privrel materine oči a nazrel cez ručníček, ktorým bol syn prikrýty.

— Tu si, Jozef Mak? Tu. Neskoro som sa dostal k tebe

na návštevu. Nemám už nič. Od večera chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odo mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám ti aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehľadaj k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť a keď ťa budú chcieť nahovoriť, aby si si ústa od niekoho požadoval.

Vtedy Jozef Mak zastonal na vankúši.

Zastonal v radosti, že mu niekto niečo daroval, ináč nebol by mal v tomto živote nič. Ale mater ho nepočula, v ten čas snívalo sa jej práve o tom, že ju príchod druhého syna veľmi unavil. I zľakla sa únavy, akoby únava bola štrbinou na povinnosti, lebo mater preto rodí, aby vychovala človeka. A keď na chvíľu otvorila oči, zazrela kus mihotavej bielej hmly, i prežehnala sa ťažkým krížom a usmievala sa v čudnom sne tak blažene, že jej i slzy vyvierali spod mihalníc.

3

Biela postava zastavila sa na tomto konci druhý raz až na tretiu noc.

Ani vtedy nenahla sa do Makovie obloka.

Iba tam, kde v treťom dome vyššie bývala Hana Meľošová, pomalá, ospalá a ľahkomyseľná ženská, čo si stotočne nikdy neriadila dom, rodila deti a nikdy nedbala o ne, lebo i tak dobre rástli, zdĺhavo sa usmievala a čepce si iným dala vyšívaf. Túto noc dostala Hana rozkaz:

— Keď bude ráno, pozri do obloka Makovie a uvidíš, darmo sa tam narodil chlapec, ešte ani dosiaľ nemajú misu v obloku.

Nuž Hana Meľošová sa u svitaní dlho a lenivo preťahovala, a keď pozrela von oblokom, zhlakla:

— Jezu, u Makov sa narodil chlapec, už tomu tretí deň, a ani dosiaľ nemajú misu v obloku!

A zopakovala to v dome všetkým, skoro zabudla kravu

vyhnať na pašu, a prázdnu misu nosila po komore, po dvore a stajni, až napokon dožula krajec chleba a naplnila misu krúpami. Krúpy tri razy odsypala, aby ich mnoho nedarovala, ale bola ľahkomyseľná, a napokon jednak dosypala i to, čo predošle nedožičila.

V krúpach mal by stáť v prostriedku oštiepok, okolo červené jablká a kraj by mal byť obložený bielymi vajcami. Lenže Hana Meľošovie bola neporiadna osoba, a keď pobadala, že nemá oštiepok, ani jablká, usmiala sa ľahkomyseľne a zanesla misu, v ktorej boli iba krúpy a vajcia. Iná žena nedala by sa vysmiať, nevykonala by polovičiť dobrodenie, radšej nech by Makovka skapala.

Večer sa pochválila mužovi:

— Makovci sú ako kostolná myš... Ľudia Makovku vysmieľujú, že sa prespala, a dosiaľ nik nenaspal decku krúpy do kúpeľa, nuž som sa ponúkla za krstnú mater. Už som aj misu zanesla... akurát popáchalo. Čo? Ak nebude dažďa, zemiaky sa nám nenapravia... A Makovkin chlapec je dosť biedny a hovorila som, aby sme ho na Jozefa pokrstili.

Muž, Meľoš, v polotme opakom dlane pretrel si ústa, nepovedal nič a len tak bez slova sa pobral spať na šopu, kde bolo čerstvé seno. Hane nepovedal ani inakšieho slova, nuž Hana sa iba po prah pobrala za ním a tam zlenivela, lebo jej prišlo na um, že na šop je mrchavý rebrík. Zdvihla ruky ponad hlavu, pretiahla sa, prehla sa v drieku a vracala sa rovno do posteľe.

Uplašila sa až pod perinou a zhlíkla:

— Jezu, pri krste sme zabudli na chlieb!... Akože sme to krstili? Nepoložili sme pod stôl chlieb, baba nevzala chlapca, nepoložila chlapca na chlieb, a my ženy z rodiny, nerozbehli sme sa, ktorá si dieťa prvá uchytí!... Ktože takto dieťa vychová? Na mňa, na krstnú mater, bude zle, a veru som mohla niekde vypožičať nový peceň a dožičiť krstnému trochu šťastia. Môže ma kliať, ak dorastie. Tu zívla Hana Meľošová a v duchu sľubovala Makovke, že upéče jej koláč na jeseň, keď bude v dome nové zrno.

Jano, syn, čo mal v makovskom dome právo, vyše roka nosieval Jozefa Maka na chrbte. Mocný chlapec bol v siedmom roku a mocnel aj od ťarchy, ktorej sa nemohol zbaviť, lebo mater sa musela obracať za chlebom. Oslabol iba niekedy a vtedy sa hodil na zem aj s plachtičkou, v ktorej bol zavätý brat.

Plakal. Slzy mu kvapkali na zem a tak slabol ešte väčšmi. Začal sa v ňom chvieť boľavý hnev, hrýzol zem a vypfúval piesok a hlinu. Napokon sa schúlil a spevavo nariekal, všeličo vykrikoval. Ak dobehli ženy, ak ho Ťufovali, a naďávali na mater, prestal nariekať, ale ak si ho nevšimol nik, tak sa mu v náreku a hneve uľavilo, až zasa zmocnel: takal sa s plachtičkou ďalej a usmieval sa na obe oči.

Ak sa mu do žiaľu zamiešali iné deti, ak mu pomohli, vtedy sa falošne pretvaroval, udobril sa naoko a zbil deti, všetky, ktoré zvládal.

A zavše, keď bola mať najustatejšia, z okopávačky spod Hudákova sama niesla oboch chlapcov: Jana na chrbte spiaceho a Jozefa na prsiach natešeného, lebo on všade usnul, iba na materinom ramene nie, lebo tam bolo dobre.

Krstná mater, Hana Meľošová, sa vždy naširoko a hlúpo usmiala, keď ich postretla alebo vošla k nim do chalupy.

— Veď vám je dobre... Zemiaky vám vždy vytrvajú do nových, ľafa, kapusty mi hockedy požičiate a bieda vás naozaj ani nebjie. Nás bije aj otec, ha-ha, zavše obracia dom hore nohami, musíme utekať z chalupy, a o tebe, kmotra, susedy už dávno zabudli, že si sa prespala, iba máš pokoj a muž ti nebeží do truhly ako mój. Hľa, minulú nedeľu zasa mi vyvrátil truhlu a všetky čepece mi sekerou rozrúbal. Či o tom vieš? — No, tuto Jano ti je na dobrej pomoci, krstného mi varuje, na chlapa ho vychová, a Jožo ho má rád. — Jožko, či máš Jana rád?

Jozef Mak sa uškrnul a darmo ho brat mlátil cez celých šesť rokov, mal si brata rád, lebo mu rozprával o strigách, o mátohách, o žene, čo mala dve srdcia a nemohla umrieť, až pokým ju na chotári za Teplicou neupálili. I zato ho mal rád, že bol Jano obor, že bol mocný a že sa smial,

usmeje ako jasný deň, ono jednak by som bola sama, keby teba nebolo. Nevieť ti ja, Jožko, ako je to, ani ty si nelám hlavu, ale mi trochu ver, a hneď bude dobre všetko... Včera ráno Kláčovka zavarovala mi deti, zabehla som do kostola, zhovárala som sa s voskovou svätou Pannou, celkom priateľsky sme sa vyzhovárali, ale z kostola zasa som len išla sama a strašne mi prišlo otupno na ulici, vo dvore, doma. Starostila som sa, premýšľala až do večera, a keď si prišiel domov, nehovoril si nič, lebo ťa vrecia zodrali, ale hneď som vycítila, že nás je v chalupe dosť. Len mi ver a ničoho sa nebudem plašiť...

Takto by mala hovoriť Jula.

Jozef Mak by porozumel, i keď je len obyčajný, a ako by si poradil, to je jeho vec.

Aspoň by neoslepol, poplašil by sa Julinej prichytenej dlane, azda by nahlas vykrikoval:

— Ježišu, ako oslabla Julina dlaň! Užšia je, sťahy sa bola zoschla. Či bude v nej dosť sily aj na zajtrajšok, o týždeň, o rok.

Takto sa len obyčajne teší, nechápavo drží ženinu ruku a po dlhom mlčaní vykrikne:

— Dobre sa užívime, Jula...

A stalo sa tak toto všetko v utorku.

74

Vo štvrtok popoludní, keď sa Jozef Mak vrátil s koňmi z furmanky, keď kone i ponápájal, Baniar-Bánóci vyšiel do dvora na pavlač a rozkrikoval sa:

— Jožo! Jožoó!... Kdeže si?

— Tu som, — vyšiel Mak zo stajne.

— Nože pod sem!

Šiel za ním do pitvora pred kuchyňou.

— To si pober a choď domov.

Hodnú fľašu pálenky mu podával, múku, cukor a ešte kadečo.

Jozef Mak pozrel na Baniara i na veci, ani sa ich hneď nedotýkal.

— Len si ber a ponáhľaj sa. Večer pošli niekoho po mlieko, ale ti radím, aby si si baranicu tu nechal a radšej išiel s holou hlavou.

Tu zasa zastali Makove ruky, najsamprv pohli sa mu ústa, usmial sa, potom pozrel na dlážku a zas na Baniara.

— Dievka?...

— Nie, syn. A vraj taký, vravia, hneď by sa mohol aj ženit.

— No... — stál Jozef Mak, nemyslel v skutočnosti na nič, ale nevedomky podvihol trochu baranicu a na dne duše ďakoval bohu.

— Jula chcela dievku, — povedal Jozef Mak.

— Veď ju môže ešte mať!

— Môže... ale keby jej bolo po vôli, nebol by som ja dbal.

A šiel.

Múka a cukor ho presvedčili, že je všetko dobre, mohol veriť, nemusel sa nikoho spýtať, a preto mu ďaleko bolo od Baniara domov; zavše sa pobadal, že sa ponáhľa, nuž začal sa iba vliecť. Keby ho boli ľudia zastavili, bol by zastal, bol by si myslel, že sa dlho zhovára, bol by celkom obyčajné reči porozprával, lebo bol by dbal, aby boli obyčajné. Takto by bol rozprával Jozef Mak: Baniar mi hovorí, že nás je už doma viac, nuž idem pozrieť. No, viac bude zasa starosti. A aká suchá zima sa začína, sneh sa omeškál, nebudaj, ani ho nebudeme mať. Už sa človeku až žiada trochu snehu, takto ani neuveríš, že sme tak ďaleko, a len sa divíš, prečo ti sklavejú prsty.

Hej, zimu mal prichystanú na prípad, ak ho niekto zastaví.

Lenže nezastavil ho nik, musel ísť domov bez zastávky, len čo Baniara mohol pochváliť, že mu dal do rúk toľko vecí, ale teraz len preto, že sa mohol zastaviť pri ohnisku a skladať ich pomaly, pozorne a načúvať, čo povie Mara Kláčovka, i Hana, i Jožo.

Dobre bolo posilniť sa takto.

Ťažko je hľadieť na priezračnú Julu Jozefovi Makovi; nevie, čo takejto Jule povedať. Oči má privreté, akoby spala; ono nespí, vie, že tu stojí pri nej Jozef, a preto sa jej mihalnice zachvievajú. Privreté má oči, a keď ich otvorí, roztečú sa jej slzy po tvári.

— Nehnevaj sa, Jožko, — pohýbali sa jej ústa, a Jozef Mak si myslí, povedala tak naozaj, ak aj nik nepočul, iba on.

A Jozef Mak sa hanbí.

Celkom obyčajná hanba prišla naň, iba tuhšia, ako choievala dosiaľ.

A nemilosrdnejšia.

Tvár nafarbila mu obyčajne, no dostala sa mu potom aj do žíl, a kade sa tísila, všade dreveneli Makovi žily. Koleno tuho opieral o posteľ, lebo sa mu zdalo, že by ináč neobstál na nohách. Ruky schoval si za chrbát, aby si ich mohol potajme stískat', aby ho nezradili, a zasekol zuby, lebo pobaľal, že sa mu začínajú triasť jamky pod očima i mihalnice, a ak líčne svaly len trochu povolia, zvlhnú mu oči ako malému decku.

A či je to nie hanba?... Či je to inšie?

No — inšie.

Kláčovka nemala by teraz vchodiť do izby, lebo je to svätokrádež, nemala by myliť Julu a Jozefa, keď sa taktro rozprávajú.

Nikto sa nepoteší, keď ho pritisnú v slabej chvíli, nikto nemá rád, keď ho pritisnú vo chvíli, keď je ničím iným na svete, iba človekom. Keď je nie ani boháč, ani Jozef, ani Mak. Keď spadne na chvíľu z človeka robota, i šaty, i všetko, čo osud na človeka nalepil.

Keď ostane v človeku iba veľká múdrosť.

Hľa, Kláčovka to cíti, nevedomky badá chvíľu, nuž vtráti sa z izby a pojme so sebou i deti, aby sa Jozef Mak nemusel skrývať.

Aby mu ostala celá tá múdrosť, čo je rovnaká v každom človeku, ktorej nemá nikto viac ani menej. Aby si mohol dohútať, že iní ľudia, ktorí majú dosť času špekulovať, vopred si špekulujú všeličo na všetky mimoriadne prípady života a vedia si zadeliť — kedy a ako plakať a kedy a ako sa smiať.

Nuž dohútal si múdry Jozef Mak, že sa ničomu v živote nepriučil, a patrí sa mu tu iba stáť, ticho, mlčky lebo bolo by smiešne, keby hrubé ruky začali niečo vyčínať, čomu sa nepriučili, a keby začal reč, ktorú si neprichystal. Nuž nech nevyčínajú ruky nijaké nežnosti, keďže zhrubli iba

na robotu, a nech sa túla po tvári vlhkosť, aká chce, vydrží, nezahynie, i keby bola vlhkosť veľmi neobyčajná, ale veď mu pot na tvári neraz sušilo i slnko i mráz, a pot je jediná vlaha, ktorá vie najhlbšie vpísať všelijaké krásy na ľudskú tvár. Ba nech sa robí, čo chce, nech sa robí, ako chce, — nech len Jula nejakو zvie, že i robotník má srdce, hoc ho ukazovať nemôže, ako by mohol ukazovať človek krehkejší alebo chlapec nevážny. Má v srdci i tepla dosť, i mäkkosti, má v srdci dosť lásky — a to nielen pre túto chvíľu — hoc sa láska ťažko rodila, ale tým je čistejšia a bezpečnejšia, usadlejšia, na ktorú možno prisahať.

Veď to Jula vie.

— Boh nám pomôž, Jula, — hovorí Mak ako vetrom ošľahaný kňaz, ktorý dosiaľ oral bralo a teraz prvý raz chystal by sa kázať.

A Jula mu rozumie.

Ustatý, biely, temer neviditeľný úsmev pohladí jej pery, dotkne sa trochu líc a oboch studničiek na slzy. Biely, čistý úsmev vysadne jej na čelo, a keby len trochu vládala, podvihla by obe dlane, aby sa Jozef Mak mohol do nich skloniť. Keby len trochu vládala, usmiala by sa zreteľnejšie, nahlas a rozprávala by Jozefovi:

— Jožko, myslela som si, že nedožijem... Myslela som si, že si my nikdy, nikdy, rozumieť nebudeme, a všetko bolo falošné, čo som si myslela. Veď ja teraz vidím, ako ma máš rád... Všetko vidím, a už je isté, Boh nám pomôže. Prečo by nám nepomáhal?... Len sa nehnevaj na mňa, Jožko. — Veď sa nehneváš, pravda, aká som... Ako mi to mohlo prísť na um, aby si sa hneval? Vedela som ja už vopred, aký dobrý prídeš domov, ba čakala som iba teba, aby si prišiel domov. Sen sa mi nasilu tisol do očí, ženy okolo mňa si mysleli, že naozaj spím, a ja som iba teba čakala, lebo mi všetci boli cudzí. Ja ti len teraz budem pokojne spať a ľahko. Keby si priložil ruku, zbadal by si, že mi srdce ešte nebije, ešte je vždy stiahnuté ako kameň, ale keď si prišiel, keď ťa vidím, nuž pokojne si odpočinem a srdce mi začne biť. Či vieš, Jožko: keď mi srdce začne biť, čo sa vtedy stane?

Vtedy začne žiť svet.

— Bánóci mi ani nepovedal, čo je a ako je, ale ja som

uhádol, — hovori celkom obyčajne Mak-milión, po tvrdení tvári steká mu pot, ale čo má robiť?... Čo má robiť, keď nevie inakší spôsob, ako sa vypovedať Jule, že dnes je inakší deň ako bol včera?

Vidí Jozef Mak biely úsmev, ale vie, že biely úsmev je vec veľmi krehká, neradno sa jej ani dotknúť. Znesvätiť bolo by hriechom a Mak nechce byť dnes hriešny, neprekáža, aby Julino srdce začalo biť.

Najprv sa roztlkocce len tak pomaly.

Tik, tik...

Ale nemohá krv, čo sa doň dostane, jednak sa hneď ohreje a okolo úst ešte teplejšia je radosť. Obľetúva, rastie, pomaly začne sa rozlievať po celej izbe, a darmo príde potom kriklavá Klávočka, už nič nepokazí, nič nerozplaší z Julinej blaženosti i Jozef Mak vyčytí si staršieho syna, Jožka, vysoko ho vydvihne a poštekli pod bradou, aby sa Jožko rozosmial tak, aby sa aj obľôčky zatriasli.

Veď sa Jožko môže smiať, lebo je Jožko decko malé.

75

A stalo sa toto vo štvrtok.

Potom v pondelok prišla inovať.

Veď vieme, inovať je najparádnejší závoj. Hocikeď a hocikeď ho niet. Pekný je závoj na vyšedivených lúčach, ale teraz sa nerozložila po rovinkách, ani po úbočiach nie.

Krásny je na brezovom prúte, matne svieti, aby bol diskretný v nádhere a nevťieral sa do očí hocikomu.

Ale teraz neovil brezový prút.

Inovať nesadla ani na smrek, ani na vŕby, neprišla o polnoci, ako chodievala, prišla za bieleho dňa a sadla iba na Makovu chalupu.

Ba ani tam sa nerozprestrela po celej chalupe, nie po streche, nie na prahu, nie po celej chyži, iba na Julinu tvár sadla.

Na čelo, na privreté oči, na biele pery.

Na Julin biely úsmev.

Hej, Jula sa usmievala i potom, keď bola mŕtva.

Radosť, čo sa do nej tisla v posledné dni, nemohla tak naraz a ticho umrieť, ako umrela pokorná Jula. To nejde!... Radosť umiera veľmi pomaly, alebo neumrie nikdy, najmä nie tam, kde jej bolo veľmi málo.

Alebo umiera veľmi pekne.

Hľa, sviece, čo strážia nad Julinou radosťou a Julinou inováciou, prikláňajú si plamienky, akoby sa chceli pozhovávať o veci, zažmurkajú, zavše celkom veselo a poplášia sa iba vtedy, keď sa vo veži rozkýva najväčší zvon. Ten vážny, seriózny, keď zamumle. Jemu sa musí veriť, on žarty nikdy nevystrája.

A ešte vtedy, keď cez hustý rad speváčok a umodlených žien hodia okom do kúta, kde sedí Jozef Mak.

I Makovi sa musí veriť.

Vstal raz, druhý raz, zastavil sa pri truhle, díva sa na inovať, ktorá sa neroztápa, a na inovati videl takúto reč:

— Nehnevaj sa na mňa, Jožko, veď ja za nič nemôžem.

Keby som len trochu bola tušila, keby som skôr bola tušila, že ma budeš raz i návidieť, veď by som ja nebola oslabla do truhly. Bola by som sa držala života tak húževnate, tak tvrdo ako pleseň na kameni. Nič by ma nebolo zožralo... Keby som trochu skôr... Veď mi už aj srdce začalo biť, a ja ani sama neviem, prečo a ako prestalo. Veď by som ja i plakala, keby som mohla, nuž odpusť mi, Jožko, a staraj sa o deti. Ver mi, hockedy by som sa rozbehla z neba za vami, mne by nebolo ťažko za vás hocičo opúšťať, ale...

Jozef Mak sa musel odvrátiť i prvý i druhý raz a musel ísť do kúta.

Tu sedí a biedny je.

Nuž a kto je biedny, tomu nemôžeš inšie priložiť, iba biedu, tak počúvaj, Jozef Mak, aby si mal biedy ešte viac. — Či sa ti nechce?... Nemožno ti utiecť, darmo, počúvať musíš, lebo si tu. Nuž vedz, že sa ešte všetko neskončilo. V románoch bývajú takéto veci ukončené. V románoch sa s Jozefom Makom niečo takého musí stať, aby ho viac na svete nebolo. Lenže život je nie román, život je bralo, dolina, vrchy, kláty, sekera, nárúživosti, chlieb a inovať, a všetky tieto veci nie sú iba kulisy, aby sa dali hocjako postrkovať, ako sa fantázii páči. Nuž nemôžeš ty len tak zmiznúť, Jozef Mak. Obyčajný človek si a obyčajný človek

musí zachovať veľký zákon sveta: musí v druhej múdrej tridsiatke žať, čo v prvej nemúdrej tridsiatke sial. Hocikto ti uverí, že je to smiešny poriadok, ale nepomôže ti nik, lebo zákon je zákon. Ani nech sa ti nesníva, aby si si zúfal, ba ani sa nežaluj, ani nezloreč. Zajtra sa pohneš za ľuďmi, navštíviš i voskovú Máriu s deravými lícami, a všade ti niečo vezmú a niečo pridajú...

Trp, Jozef Mak.

Človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.